
GESTA REGUM SCLAVORUM NOVA ISTORIOGRAFSKA MISTIFIKACIJA

Aleksandar Radoman

The paper gives a critical review of the new edition of the Kingdom of the Slavs, a medieval chronicle better known as the Chronicle of the Priest of Doclea, accompanied by an extensive commentary by Tibor Živković. Analysing a couple of selected examples, the author of the paper points to Živković's arbitrary interpretation of the Chronicle with regard to its genre classification and the issue of its authorship and dating.

Da naučno interesovanje za najstariji crnogorski sačuvani istoriografski spis, hroniku *Kraljevstvo Slovena*, poznatiju kao *Ljetopis Popa Dukljanina*, posljednjih godina raste, pokazuju nova izdanja i naučni skupovi posvećeni tome dragocjenom spisu. Tako je u izdanju Istorijskoga instituta iz Beograda i Manastira Ostrog 2009. godine objavljeno dvotomno izdanje hronike pod naslovom *Gesta regum Sclavorum*.¹ Prvi tom čini kritičko izdanje i prijevod spisa na osnovu dva poznata rukopisa, Vatikanskoga i Beogradskoga, koje je znalački priredila Dragana Kunčer, dok je

¹ *Gesta regum Sclavorum*, kritičko izdanje i prevod, priredila i prevela Dragana Kunčer, Istorijski institut & Manastir Ostrog, Beograd, 2009; *Gesta regum Sclavorum*, tom II, Komentar, Tibor Živković, Istorijski institut & Manastir Ostrog, Beograd, 2009.

u drugome tomu komentar uglednoga srpskog medievaliste Tibora Živkovića. U izdanju Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika iz Splita 2011. godine objavljena je knjiga pasioniranog istraživača južnoslovenskoga srednjovjekovlja Ivana Mužića *Hrvatska kronika u Ljetopisu Popa Dukljanina*.² Ta monografija opremljena je i vrijednom bibliografijom izdanja hronike i selektivnom bibliografijom radova o *Ljetopisu*, koje je priredila Nada Vrsalović. Grčko izdanje *Ljetopisa*, koje je priredila i prpratnom kritičkom literaturom opremila Angeliki Papageorgiu, objavljeno je u Atini 2012. godine.³ Konačno, u organizaciji Odsjeka za povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu marta 2011. godine održan je međunarodni naučni skup „Ljetopis Popa Dukljanina pred izazovima novije historiografije“. Značajna medievalistička imena i intrigantni prijavljeni referati navješćuju da će planirani zbornik radova donijeti nova čitanja i tumačenja hronike. Čudi, međutim, da među uglednim učesnicima toga skupa nije bilo ni jednog jedinog imena iz Crne Gore. U ovome prilogu daćemo kratak osvrt na komentar hronike koji je u sklopu II toma izdanja *Gesta regum Sclavorum* objavio Tibor Živković.

Ljetopisom Popa Dukljanina, kako je to svojevremeno primijetio jedan od njegovih najpredanijih istraživača, Ferdo Šišić, bavili su se „mnogi zvani i nezvani pisci.“⁴ Kako su do nas došli tek pozniji prijepisi spisa i kako sam tekst izaziva brojne nedoumice u pogledu njegova žanra, autorstva, istorijske zasnovanosti, kompozicije, izvora, vremena nastanka i sl. do danas su u nauci ostala mnoga neraščišćena pitanja. Zavidna bibliografija o

² Ivan Mužić, *Hrvatska kronika u Ljetopisu Popa Dukljanina*, Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 2011.

³ Αγγελική Παπαγεωργίου, *Το Χρονικό του ιερα της Διοκλειας*, Έκδόσεις Αρμός, Αθήνα, 2012.

⁴ *Letopis Popa Dukljanina*, uredio Ferdo Šišić, Srpska kraljevska akademija, Beograd – Zagreb, 1928, str. 30.

Ljetopisu nije i pouzdan dokaz njegove proučenosti, zapravo je samo svjedočanstvo koliko taj spis već duže od vijek i po intrigira južnoslovensku, pa i evropsku nauku. Nerijetko se, međutim, *Ljetopisu* pristupalo iz ideološkoga rakursa, s ciljem da se u njemu prepoznaju i opravdaju neki savremeni historijski događaji i nacionalne konstelacije. Takvi su pokušaji redovno završavali hermeneutičkim stranputicama čija je aktuelnost dnevna, a historioografska neutemeljenost razvidna. Kao najstarije sačuvano djelo crnogorske historiografije i jedini autentični narativni izvor za historiju ranoga srednjeg vijeka, *Ljetopis* je uglavnom s ideoloških aspekata i bio kritički preispitivan, njegova historioografska vrijednost nijekana, a podaci koje donosi oglašavani „fantazijom“ njegova autora. U uslovima oskudice prvorazrednih narativnih i dokumentarnih izvora za period kojim se *Ljetopis* bavi mnoge od tih ideoloških ocjena ustalile su se u historiografiji kao aksiom, pa su brojni radovi o *Ljetopisu* zasnovani na kompiliranju i ponavljanju od autoriteta izrečenih sudova. Da je osobenost *Ljetopisa* notirana i u dijelu starije literature svjedoči nam i sud Đorđa Sp. Radojičića, koji je na tragu prepoznavanja tih specifičnosti ipak podlegao aktuelnim potrebama „nacionalne“ unifikacije: „Duklja je dala prvog književnika, ali je ta južna primorska književnost obuhvatala mnogo veće prostranstvo, od Splita do iza Skadra. Pisana ćirilicom ona je trajala sve do XVIII veka. Bila je pod uticajem Zapada. U narodnosnom smislu pripada i Srbima i Hrvatima“.⁵ Izričita tvrdnja poznatoga medievaliste Dimitrija Bogdanovića da je *Ljetopis* „po svojim književnim osobinama a naročito po svojoj ideologiji sasvim po strani glavnog toka srednjovekovne srpske historiografije i hagiografije“⁶, ostala je bez pravoga odjeka, pa se *Ljetopis* i danas tretira dijelom srpskoga ili

⁵ Đorđe Sp. Radojičić, *Razvojni luk stare srpske književnosti*, Novi Sad, 1962, str. 15–16.

⁶ Dimitrije Bogdanović, *Istorija stare srpske književnosti*, Beograd, 1980, str. 135.

hrvatskoga srednjovjekovnog nasljeđa, ali se njegova neuklopi-
vost u taj kontekst prikriva „učeninim“ tumačenjima i komentari-
ma. Na tragu takvih historiografskih tendencija nalazi se i djelo
Tibora Živkovića.

Dvotomno izdanje *Gesta regum Sclavorum* Istorijskoga insti-
tuta iz Beograda i Manastira Ostrog publikovano je kao 7. knji-
ga edicije *Izvori za srpsku istoriju* i 1. knjiga edicije *Latinski
izvori*. Urednik izdanja je direktor Istorijskoga instituta Tibor
Živković. Ovđe neće biti riječi o prvome tomu izdanja, koje bi
zahvaljujući trudu priređivačice Dragane Kunčer, moglo da
posluži kao dobar primjer kritičkoga izdanja teksta, već o
komentarima koji je u vidu zasebne monografije o *Ljetopisu* u dru-
gome tomu izdanja publikovao Tibor Živković.

Pristupivši monografskoj obradi hronike Živković je rezultate
svojih istraživanja izložio u okviru pet većih poglavlja, i to: „I
RUKOPISI I IZDANJA GRS“, „II UPOREDNA ANALIZA HR
I GRS“, „III KONAČNA REDAKCIJA: GESTA REGUM
SLAVORUM“, „IV FONTES AUCTORUM NOSTRI ET AUC-
TORES UTENTES“ i „V O NARUČIOCU I AUTORU GESTA
REGUM SCLAVORUM“. Tim poglavljima prethodi spisak
skraćenica, predgovor i uvod, a sljeduje zaključak, spiskovi lit-
erature i izvora, te registri ličnih i geografskih imena. U pred-
govoru Živković se distancira od starije literature o *Ljetopisu*,
označivši je romantičarskom i metodološki zastarjelom, i
nagovještava nove i neočekivane rezultate svojih istraživanja.
No, već u uvodu knjige, komentarišući neke od stavova prisut-
nih u starijoj literaturi, Živković pokazuje vlastiti metodološki
pristup: selektivnost u citiranju, lakoća iznošenja nepotkrije-
pljenih hipoteza, nasumičnost u poređenjima i beskrajna
sloboda u tumačenju. U namjeri da naučnoj javnosti ponudi
sasvim novi uvid, Živković tvrdi da „delo u osnovi nema
osobnosti letopisa tj. hronike“ i konstatuje da je žanrovski
najbliže gestama vladara. Neobično je da ugledni medievalista

ne pravi razliku između formi ljetopisa i hronike, a još neobičnije da sud o žanrovskoj pripadnosti spisa iznosi *a priori*, bez prave elaboracije. Ako je metodološki novitet iznošenje teza bez njihove dokazne elaboracije, onda je Živkovićeva knjiga u cjelini izgrađena na tome novitetu. U namjeri da inovativno pristupi analizi teksta Živković zanemaruje činjenicu da se u *Ljetopisu* pripovijeda o jednoj državi i dinastiji i njenome kontinuitetu od 5. do 12. vijeka s jasnom didaktičkom dimenzijom pa se takav spis nikako ne može odrediti kao gesta (forma u kojoj su opisani podvizi vladara), već da je više nego očito riječ o hronici, kako je to pouzdano dokazivao Peričić.⁷

Svoj inovativni pristup Živković usmjerava na jedan od rijetkih problema oko kojih je u naučnoj javnosti uspostavljen konsenzus – pitanje vremena nastanka spisa. Proglašavajući datiranje hronike u XII vijek „prigušenom romantičarskom težnjom“, Živković slijedi onaj smjer u historiografiji koji su prije njega zastupali samo Ljubomir Jovanović (i to ne u kakvom naučnome radu, već u akademskoj bešedi) i Slavko Mijušković, a čiji je cilj da se pokaže znatno kasnije vrijeme postanka spisa. Za predmet ovoga priloga zanimljiva je Živkovićeva opaska da je kod cijeloga niza historičara s kojima ne dijeli sud o vremenu nastanka spisa – od Račkog i Novakovića do Radojčića i Šišića – „romantičar pobedio kritičara“, odnosno „sanjar (...) porazio naučnika“. Da je tim sudom ponajbolje definisao vlastiti metodološki obrazac, pokazaoće zamršena idejna konstrukcija njegove knjige. Uzeti u pretres sve zabune i zablude Živkovićeve tumačenja *Ljetopisa* zahtijevalo bi novu monografiju, ne manjega obima od njegove. Stoga ćemo se u ovome osvrtu usredsrediti na nekoliko primjera koji će ilustrirati Živkovićev historiografski manir.

⁷ Eduard Peričić, *Sclavorum regnum Grgura Barskog - Ljetopis popa Dukljanina*, Conteco, Bar 1998, str. 118.

Premda mu je izuzetno stalo da pokaže objektivnost vlastitih pretpostavki i istraživanja, što uporno ponavlja, pa je knjigu i komponovao u vidu potrage koja neumitno vodi zaključcima, bjelodano je da je u koncipiranju svoje historiografske konstrukcije Živković krenuo obrnutim redom – od zaključaka prema pretpostavkama koje te zaključke treba da potkrijepe. A evo koji su zaključci njegovih istraživanja: *Sclavorum Regnum*, odnosno u njegovoj interpretaciji *Gesta regum Sclavorum*, djelo je nastalo po narudžbi i za političke potrebe hrvatskoga bana Pavla Šubića, krajem XIII vijeka. Autor te historiografske kompilacije je opat Rudger, koji je prvu, kraću, verziju spisa napisao u Splitu oko 1296. godine, a drugu, dužu, u Baru u periodu od 1299. do 1301. godine kad je obavljao dužnost barskoga arhiepiskopa. Dok je prvobitna, splitska redakcija spisa, koja odgovara varijanti u nauci nazvanoj *Hrvatskom kronikom*, u cjelini Rudgerova konstrukcija s ciljem dokazivanja istorijskoga legitimiteta ekspanzionističke politike Pavla Šubića, druga, barska redakcija, dopunjena je spisima koje je Rudger zatekao u Baru, *Žitijem Sv. Vladimira* s kraja XI vijeka i slovenskim rukopisom istorije dukljanskih vladara od dvadesetih godina XI do sredine XII vijeka, čiji je original nastao za potrebe Vukana Nemanjića početkom XIII vijeka, a koji je Rudger preveo na latinski i ugradio u svoj prvobitni spis. Svaki podatak, pretpostavka, poređenje i analiza u knjizi Tibora Živkovića do nevjerojatnih razmjera podređen je dokazivanju tih stavova. Ovđe ćemo razmotriti, na nekoliko odabranih primjera, kako funkcioniše taj dokazni postupak Tibora Živkovića.

Analizirajući uvodno obraćanje autora *Ljetopisa* čitaocu, Živković u pomenu arhiepiskopije nalazi dokaz da spis nije mogao nastati u drugoj polovini XII vijeka. Pozivajući se na povelju pape Aleksandra III iz 1167, kao i na nekoliko posrednih ili sumnjivih indicija, Živković konstatuje da je Barska arhiepiskopija

ukinuta najkasnije 1167, a vjerovatno već 1153. godine, te zaključuje da spis nije mogao nastati između 1153. i 1199. kad je Dukljanska arhiepiskopija obnovljena posredstvom kralja Duklje i Dalmacije Vukana Nemanjića. Podatke koje je u vrijednoj monografiji *Sclavorum Regnum Grgura Barskog* (Zagreb, 1990) objavio Eduard Peričić, koji pokazuju da je Zadraninu Grgur krajem sedamdesetih godina XII vijeka koristio titulu barskoga arhiepiskopa, te da je Grgur kao arhiepiskop napustio Bar tek pritisnut Nemanjinim osvajanjem 1189. godine, o čemu postoje i sačuvani dokumenti, Živković reciklira u skladu s vlastitim potrebama, niječući im validnost. Tako Grgurove eksplicitne iskaze u kojima se potpisuje kao arhiepiskop neutrališe ocjenom da nije riječ o zvaničnim dokumentima već o svjedočanstvu Grgurovih želja. Da je najveći dio XII vijeka protekao u uzavrelim polemikama oko legitimiteta između Barske i Dubrovačke arhiepiskopije, pri čemu se nije zaziralo ni od falsifikovanja papskih isprava, Živkoviću nesumnjivo mora biti poznato.⁸ Otud i čudi takvo selektivno korišćenje izvora, đe se jedni izvori apodiktički ističu, dok se drugi prećutkuju ili minorizuju jer se ne uklapaju u poželjnu sliku. Dakle, teza da spis, zbog pomena arhiepiskopije u uvodu, nije mogao nastati u Baru između 1153. i 1199. naprosto ne stoji, jer je tek u pismu pape Aleksandra III iz 1167. godine od sufragana Barske arhiepiskopije zatraženo da se potčine dubrovačkome arhiepiskopu (to što je sličnih zahtjeva bilo i ranije govori u prilog tezi da je Barska arhiepiskopija ipak opstajala), a da je bilo otpora takvome zahtjevu svjedoči pismo iz 1168. godine u kojem papa Aleksandar III dračkome kleru i vjernicima preporučuje dubrovačkoga arhiepiskopa Tribuna, kojeg u Drač

⁸ V. opširnije o tome: Ivan Jovović, *Iz prošlosti Dukljansko-barske nadbiskupije*, Nadbiskupski ordinarijat Bar, Bar, 2005, str. 49–68.

šalje kao vizitatora, i upozorava ih da ne ostaju u crkvenoj zajednici s onim episkopima koje je dubrovački arhiepiskop izopštio, a osobito s barskim i ulcinjskim.⁹ Takođe, vrijedna građa o Barskoj arhiepiskopiji koju je u I tomu IV knjige *Monumente Montenegrine* publikovao Vojislav D. Nikčević, potvrđuje da je Bar kao arhiepiskopsko šedište figurirao krajem 70-ih te 80-ih godina XII vijeka. I ostali „dokazi“ protiv datiranja spisa u XII vijek približno su iste heurističke vrijednosti. Kako bi dodatno potkrijepio svoje pretpostavke, Živković konstatuje da se u opisu granica Raške, Lipljan i Lab navode kao južna granica što odgovara stanju najkasnije prije Milutinovih osvajanja 1283/1284. Bilo bi nejasno kako je Živković i taj podatak pokušao da iskoristi da postanak *Ljetopisa* pomjeri na kraj XIII vijeka, jer i sam prije toga konstatuje da je takvo stanje bilo prije 1190. godine, što potvrđuje i Nemanjina *Hilandarska povelja* iz 1199. godine, da je riječ o autoru s manje mašte i više skrupula. I taj bi podatak išao na ruku onima koji postanak spisa smještaju u drugu polovinu, ili, preciznije, treću četvrtinu XII vijeka. No, kako Živkovićeva mašta ne poznaje granice, on i ne razmatra mogućnost da je takvo stanje moralo biti poznato inače geografski dobro obaviještenom autoru hronike (što je Šišić navodio kao glavnu vrlinu¹⁰), već domišlja nekakav trgovinski ugovor između Splita i Stefana Nemanje i lakonski zaključuje da je o granicama Raške autor hronike obaviješten iz tog nepostojećeg akta. To je manir kojim Živković s nevjerovatnom upornošću multiplikuje navodne izvore kojima se pisac *Ljetopisa* mogao služiti tek krajem XIII vijeka. Uzgredno, Živković negira mogućnost da je u Baru sredinom XII vijeka

⁹ V. Eduard Peričić, isto, str. 75.

¹⁰ *Letopis Popa Dukljanina*, uredio Ferdo Šišić, Srpska kraljevska akademija, Beograd – Zagreb, 1928, str. 175.

moglo biti romanske vlastele, kojoj se autor hronike obraća u uvodu. Takvu mogućnost dozvoljava tek krajem XIII vijeka, kad Dukljom upravlja Uroševa udovica Jelena (od otprilike 1276. do 1305). Da je barska vlastela, baš kao i plemićke porodice ostalih istočnojadranskih gradova mahom romanskoga porijekla u istoriografiji je odavno dokazano¹¹, pa se na taj Živkovićev sud i ne može ozbiljno računati. Takve opaske, neutemeljene pretpostavke potkrijepljene izrazima „nesumnjivo“, „izvesno“ i sl, te konstantna potreba da neke elemente spisa poveže s prostorima Ugarske, odnosno Češke i Poljske, sve vrijeme odaju Živkovićevu tendenciju – domisliti argumente za unaprijed određeni cilj.

U obilju paralela koje nalazi između Dukljaninove hronike i različitih latinskih hronika, mahom nastalih do kraja XIII vijeka, Živković pokušava naći učeno potkrepljenje svoje zamisli da *Ljetopis* nije mogao nastati prije kraja XIII vijeka, previdajući da se izreda sve navodne paralele mogu svesti ili na ustaljene formule koje se mogu pronaći i u ranijoj latinskoj istoriografiji, što je umješno pokazao Banašević¹², ili na upućenost na iste ili slične izvore. Tako, da bi osnažio svoje koncepcije, Živković sasvim proizvoljno u Dukljaninovu lektiru ubraja i tekstove koji nijesu mogli biti dostupni u Baru prije kraja XIII vijeka. Ilustrativno je tako da se Živković veoma trudi da dokaže da je Dukljanin za prvi dio svojega spisa koristio *Istoriju* Jovana Skilice, vizantijskoga hroničara s kraja XI vijeka. Međutim, Skilica volšebno kao izvor nestaje u trećem dijelu spisa, što Živković pravda pretpostavkom da je treći dio u cjelini preveden slovenski spis koji je Rudger zatekao u Baru. Da je objašnjenje više nego neubjedljivo, jasno je i u svijetlu činjenice da je autor

¹¹ V. Konstantin Jireček, *Istorija Srba*, knjiga I, Politička istorija: do 1537, preveo Jovan Radonić, Naučna knjiga, Beograd, 1951, str. 267–268

¹² V. Nikola Banašević, *Ljetopis Popa Dukljanina i narodna predanja*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1970.

hronike solidno obrazovana ličnost, što Živković i naglašava, i u tom smislu teško da ne bi ispravio ili komentarisao razlike koje se javljaju kod Skilice u odnosu na hipotetički slovenski izvor. Tu prije svega mislimo na ime utemeljivača dukljanske dinastije, koje je u hronici dosljedno zabilježeno kao Dobroslav, dok ga Skilica (poslije njega i Kekavmen) nazivaju Stefanom Vojislavom. Podjednako je neubjedljiva i teza da je Dukljanin koristio Toma Arhidakona, što Živković pokušava dokazati „analizom“ koja pokazuje da su opisi nekih događaja kod toga splitskog hroničara iz sredine XIII vijeka opširniji nego u Dukljanina. Kako je riječ o opisima usko vezanim za predmet Tomina spisa, povijest Salone i Splita, što tematiku *Ljetopisa Popa Dukljanina* tek uzgredno dodiruje, Živkovićevo zbrajanje broja riječi koje sadrže opisi kod Tome i Dukljanina, uz ocjene tipa „veoma podseća“ i sl, zapravo su komičan manir istoričara koji za svoju tezu nema nikakvih argumenta, ali ima dovoljno upornosti i mašte da fabrikuje dokaz đe ga nema. Zato najprije negira da su se Toma i Dukljanin mogli služiti istim ili sličnim izvorima, ali potom tu mogućnost ipak oprezno dozvoljava, jer za svoju fantastičnu konstrukciju koju pokušava da osnaži fabrikovanim dokumentima valja u priču uvesti Split kao mjesto nastanka prve redakcije spisa. Tako, kad kod Dukljanina naiđe na podatak kojega nema kod Tome, da je bitka za Salonu trajala osam dana, Živković poseže za novim izumima – sad su zajednički izvori vrlo poželjni, ali ni Bibliju kao moguću asocijaciju ne treba zanemariti. Dakle, to što se Dukljanin u pojednostima razlikuje od Tome, posljedica je ili biblijske lektire ili zajedničkih izvora, a to će su i u najširim mogućim okvirima podudarni, dokaz je da je Dukljanin čitao Tomu!? Takvo selektivno i nakaradno tumačenje izvora moguće je samo u kvazi-istoriografskim pamfletima, ne i u ozbiljnoj istoriografiji. A da u potrazi za izvorima Živković nije odolio ni „nacionalnom

romantizmu“, koji inače štedro pripisuje najautoritativnijim istraživačima *Ljetopisa*, svjedoči i nastojanje da postanak slovenskoga spisa o dukljanskim vladarima XI i XII vijeka kao naručiocu pripiše Vukanu Nemanjiću!? Ni to što Dukljanin o Rašanima piše neprijateljski, ni to što je, čak i po Živkovićevu tumačenju, utemeljivače dinastije Nemanjića proglasio čobanina, ni to što se sam spis završava opisom borbi koje dukljanski knez Radoslav vodi protiv trupa raškoga župana Dese, nije Živkovića moglo navesti na zaključak da je naručilac spisa neko od potonjih izdanaka dukljanske vladarske loze, već – Vukan Nemanjić, sin velikoga župana Nemanje, koji je tridesetak godina nakon Dese ostvario Desine zamisli pokorivši Duklju i sravnivši sa zemljom sve njene gradove, uključujući i „grad slavni Bar“, kako nam svjedoči drugi Nemanjin sin – Stefan Prvovjenčani!? Jedini „argument“ koji Živković za tu spektakularnu pretpostavku može da ponudi jeste to što je jedini pozitivno opisani raški vladar u *Ljetopisu* – Vukan, župan koji se u izvorima pominje krajem XI vijeka. I tu Živković apostrofira identičnost imena i zajedničko porijeklo, pritom opet previđajući da je, prema autoru *Ljetopisa*, toga Vukana kao svoga dvorjanina i sebi potčinjenog vladara u Rašku doveo dukljanski kralj Bodin. Koliko su ta tumačenja diletantski prozirna, razvidno je već i u svijetlu Živkovićeve analize antagonizma koji tokom XII vijeka postoji u odnosima između Duklje i Raške. A koliko je Živkovićeva teza da *Ljetopis* nije mogao nastati prije kraja XIII vijeka zapravo nategnuta, potvrđuje i to što kao izvore spisa sam Živković prepoznaje dva domaća teksta iz XI–XII vijeka!?

No, za analizu Živkovićeva historiografskog spektakularizma najilustrativnije je poglavlje o autoru hronike, odnosno o zagonetnome opatu Rudgeru. Iako nas kroz cijelu knjigu zapravo tendenciozno usmjerava na određene pretpostavke, koje već na sljedećoj stranici postaju dokazi, a na trećoj iz njih proizilaze

nepobitni zaključci, kojima ocrtava unaprijed zamišljene karakteristike autora spisa, Živkoviću je izuzetno stalo da njegov identitet, kao u kakvom petparačkom trileru, otkrije u završnom poglavlju knjige. Nakon što pobroji sve zaključke do kojih je navodnom analizom teksta došao, u tome poglavlju Živković utvrđuje da je autor hronike morao pripadati cistercitskome monaškome redu. Kao i u prethodnim poglavljima, svoju tvrdnju autor potkrepljuje s nekoliko izrazito zabavnih „dokaza“. Prvi „dokaz“ je, kako sam Živković veli, „opšti utisak“ da *Ljetopis* podseća na Ugarsko-poljsku hroniku čiji je autor cistercitski monah!? Drugi „dokaz“ je već znatno precizniji: u tri epizode *Hrvatske kronike* konji se javljaju u tijesnoj vezi s pogibijom vladara. Budući da u legendama i žitijima cistercita konj ima simboliku demonske sile, Živkoviću je to dovoljan dokaz da je autor spisa pripadao monaškome redu cistercita. Međutim, Živković ostaje nedorečen kad konstatuje da se u finalnoj redakciji *Ljetopisa* u tim epizodama ne pominju konji, jer bi mu vjerovatno nezgodno bilo da objasni kako je to isti monah u razmaku od nekoliko godina malo i bio i ne bio cistercit. Za treći „dokaz“ da je autor spisa cistercit, a riječ je o definiciji istine koju je izrekao cistercitski teolog Sv. Bernard od Klervoa, i Živković primjećuje da „može da važi i za neke druge monaške redove, npr. benediktince“ pa ga je prema tome izlišno i komentarisati. Komentar, međutim, zaslužuje Živkovićeva opaska da Dukljanin u duhu toga uvjerenja preslikavajući biblijske primjere, izmišlja vladare, te da je stoga uzaludna svaka potraga za „nekakvim istorijskim izvorima ili stvarnim događajima“. Takvo apriorno poricanje svakako bi bolje pristajalo kakvom filozofu skepticisti, nego savremenom, pa još kritički usmjerenom istoričaru. Neuporedivo veći doprinos nauci Tibor Živković bi dao da je makar i s dijelom strasti kojom je osmislio gotovo ekovski zaplet svoje knjige, pokušao da odgonetne

otkud pomeni pojedinih „izmišljenih“ vladara u poznijim izvorima, nezavisnim od *Ljetopisa*. Možda bismo tako dobili jasniju sliku o tome otkud pomen, po Živkoviću izmišljenog, kralja Tugomira na karti čuvenog mletačkog kartografa Koronelija iz 1688. godine na kojoj je uz toponim Podgorica dopisano „fab. da Tugemir“ (Tugemirov grob) ili u Njegoševim stihovima iz *Svobodijade* „...k Tugomira drevnoj građi / Podgorici glasovitoj“. Da tezu o cistercitskome porijeklu autora hronike dodatno osnaži, Živković dodaje kako su svi cistercitski manastiri po pravilu bili posvećeni Sv. Mariji, a kako autor hronike baš toj svetiteljki pripisuje „izmišljenu“ crkvu u Duklji u kojoj je, prema IX glavi *Ljetopisa* krunisan „izmišljeni“ kralj Svetopelek, eto još jednoga „dokaza“ da je autor spisa cistercitski monah. Sve i da arheološki nalazi ne potvrđuju postojanje ranohrišćanske crkve u Duklji, a potvrđuju¹³, i da povjerujemo Živkoviću da bi ugledni barski arhiepiskop bio sklon da na tlu svoje dijeceze „izmišlja“ crkve, ostaje pitanje kako objasniti benediktinski manastir u Budvi iz IX vijeka posvećen Sv. Mariji. Sv. Mariji je posvećen i manastir u Krajini u kojem su sahranjeni istorijski potvrđeni kneževi Petrislav i Vladimir. I to sve prije XIII vijeka i prve potvrde pojave cistercita na istočnojadranskoj obali!? Otkud toliko napadnoga insistiranja na cistercitskome porijeklu autora, poljsko-češkim paralelama i sl, čitaocu će postati jasno tek na 358. stranici Živkovićeve knjige kad na pozornicu stupi istinski junak cijele priče – opat Rudger. Naime, Živković skreće pažnju na nadgrobni spomenik koji se nalazi u cistercitskome manastiru Svetla u Gornjoj Austriji na kome je bio uklesan stihovani latinski natpis posvećen Rudgeru „opatu i episkopu“, iz

¹³ V. Đorđe Janković, *Srpsko Pomorje od 7. do 10. stoleća*, Srpsko arheološko društvo, Beograd, 2007, str. 124.

kojega se saznaje da je umro 1305. godine te da ga je iz njegova crkvenog sedišta proćerao narod „bosanski, naopaki, što je iza Ugarske, većma slovenski.“ Natpis još pominje da je Rudger „Dukljom i Barom upravljao / postojano kao arhiepiskop svaki...“ I ako je neko do ovoga trenutka vjerovao u pouzdanost Živkovićeve analize, ovde se mora suočiti s ključnim problemom. Naime, o opatu Rudgeru Živković je naučnu javnost obavijestio u koautorskom prilogu „Roger – The Forgotten Archbishop of Bar“.¹⁴ Već u tome prilogu Živković je razvio osnovne elemente svoje velike konstrukcije. U tome radu, naime, Živković, bez ikakvih istorijskih dokaza opata Rudgera iz Svetle identifikuje s izvjesnim Ruđerom, prokuratorom splitskoga kaptola koji se pominje 1290. godine. Dalja domišljanja Rudgera dovode u vezu s hrvatskim velikašem Pavlom Šubićem i smještaju ga na stolicu barskoga arhiepiskopa u periodu od 1298. do aprila/maja 1301. godine, s koje ga navodno proćeruje srpski kralj Milutin koji pokušava da ojača svoj položaj u Duklji na koju je u to vrijeme pretendovao i Šubić. To što ni za jednu od navedenih pretpostavki, osim za onu da je Rudger u nekom periodu bio arhiepiskop barski, nema ni jednoga jedinoga dokaza, Živkoviću nije zasmetalo da u knjizi koju će objaviti svega godinu dana kasnije sve pretpostavke i oprezne mogućnosti iz priloga predstavi kao neporecive činjenice. I ne samo to, u knjizi će Živković svoju fantastičnu priču još više produbiti prepoznajući u izvjesnom opatu Rudgeru iz Oseka, koji je 1255. godine prepisao Bibliju, upravo junaka naše priče. Nije potrebno ovde navoditi s koliko fanatične upornosti Živković

¹⁴ Tibor Živković & Dragana Kunčer, „Roger - The Forgotten Archbishop of Bar“, *Istorijski časopis*, br. 56, Istorijski institut SANU, Beograd, 2008, str. 191–209.

dokazuje, mada opet lišen prvorazrednih izvora, da je riječ o istoj osobi. Pažljivo rekonstruišući životopis dva, a potom i trećega Rudgera koji će se u njegovoj pseudoistoriografskoj rekonstrukciji sliti u jednoga, Živković ne propušta da pobroji s kojom je sve literaturom mladi Rudger „mogao“ doći u kontakt. Kad se naivni čitalac osvrne i provjeri koje je sve izvore Živković u početnim glavama knjige pripisao tada još neidentifikovanom, ali naslućivanom autoru hronike, uvjeriće se da je riječ o istome onom spisku s kojim se mlađani Rudger „mogao“ susresti, uz pretpostavku da je osim prepisivačkih sposobnosti koja su dokumentovana imao još kakvih nedokumentovanih sklonosti. Postaće mu tu sasvim jasno i otkud onoliko češko-poljskih aluzija i paralela, ali mu sigurno neće biti jasno zašto ga je objektivni pripovjedač Živković tako dugo držao u neizvjesnosti kad je sve to mogao saopštiti na samome početku, pa da tako nadugačko i naširoko analitički ne drlja po tekstu *Ljetopisa*. Nakon što detaljno opiše okolnosti pod kojima je Rudger po narudžbi Pavla Šubića napisao dvije verzije istoga spisa, Živković će svoga nedužnog saputnika prošetati od Splita, preko Bara, pa opet kroz Split, a možda i Bari i Veneciju, natrag u Svetlu, uzgred namignuvši da bi se u početnom slovu prve riječi hronike „Rogatus“ opet mogao naći trag autorova imena!? U zavisnosti od mogućeg puta kojim je izbjegao iz Bara, Živković Rudgeru poklanja još mogućih zanimljivih zgoda, poput one o druženju s Anonimom koji će 1308. godine sastaviti *Opis istočne Evrope*. A kad ga smjesti natrag u Svetlu, Živković se neće čuditi što u manastirskim fondovima Svetle nema baš nikakvog pomena *Ljetopisa*, već će u prilog svojoj nevjerovatnoj konstrukciji dodati da je upravo konačno počivalište Rudgerovo pouzdan trag da je do njegova autografa mogao doći Ludovik Crijević Tuberon, dubrovački hroničar s početka XVI vijeka koji, po Živkoviću, prvi citira hroniku. I na tome mjestu

Živkovićeve konstrukcije motivacija je besprijeekorna – do autografa je Tuberon došao prilikom jednoga boravka u Ugarskoj!? Kako se imaju čitati prvorazredni istorijski izvori Živković demonstrira u ključnome odlomku svoje pseudoistorijske konstrukcije: „Iako se Rudgerovo ime ne pojavljuje u papskim pismima upućenim crkvenim prelatima u Duklji, ili srpskim vladarima (Milutinu, Jeleni, ili Dragutinu) ostaje zanimljivo svedočanstvo o jednom arhiepiskopu koji je postojao između pontifikata arhiepiskopa Bara – Mihaila (umro 1298) i Marina (1301–1307). Naime, u pismu pape Bonifacija VIII (1294–1303) Marinu, arhiepiskopu Bara, od 1. VII 1301. godine, pošto je pomenuo da je barska crkva smrću arhiepiskopa Mihaila ostala bez pastira (*dudum siquidem Antibarensi ecclesia per obitum bone memorie Michaelis archiepiskopi Antibarensis pastoris solatio destitute*), sledi nastavak *dragog sina (dilecti filii)* iza čega je lakuna u tekstu, da bi se potom govorilo o običaju postavljenja novog arhiepiskopa u slučaju smrti njegovog prethodnika. Ovo *dilecti filii* ne odnosi se na prvi deo rečenice, kao ni na ono što sledi posle lakune – *archipresbiter et Capitulum ipsius ecclesie*. Odnosno, ne postoji kongruencija u padežu. Ne znamo ko je taj *dragi sin* koga je papa pomenuo u vezi sa prilikama u barskoj arhiepiskopiji, ali bi najpre trebalo očekivati da je ovde bilo Rudgerovo ime i pomen njegovog izgnanstva.“¹⁵ Ovaj nešto duži citat bio je neophodan da bi se pokazalo kako Živković, žureći da prije vremena sahrani arhiepiskopa Mihaila, čak i u lakuni prepoznaje Rudgera, pa nakon što je svojim pseudoistoriografskim perom detaljno izdrljao *Ljetopis*, usuđuje se popravljati i papska pisma. Možda bismo i preko te egzibicije priješli da je prilježni Živković dosljedno analizirao citiranu rečenicu koja u prijevodu Mila

¹⁵ *Gesta regum Sclavorum*, tom II, Komentar, Tibor Živković, Istorijski institut & Manastir Ostrog, Beograd, 2009, str. 369.

Bogeskog glasi: „Baš nedavno je Barska crkva zbog smrti dobro upamćenog Mihaila, Barskog arhiepiskopa, bila lišena utjehe pastora, ljubljani sinovi...“¹⁶ Kako papa Bonifacije jasno napominje da je Barska crkva „baš nedavno“ ostala bez arhiepiskopa Mihaila, a pismo upućuje novome arhiepiskopu Martinu, nikakvoga prostora ne ostaje za Živkovićeve spekulacije o Rudgeru kao arhiepiskopu barskome od 1298. do 1301. godine! Tako ispada da je krucijalni dokaz protiv pseudoistorijske konstrukcije na koju je potrošio 430 stranica knjige, Živković sam citirao, po navici ga interpretirajući – makazama.

Kad se uzme u obzir prikazani historiografski manir Tibora Živkovića, ne ostaje mjesta kritici što je u svojem navodnom „istraživanju“ zanemario cijeli niz značajnih radova i studija o *Ljetopisu*, kao što su radovi Danila Radojevića¹⁷, kritičko izdanje Orbinijeve redakcije spisa koju je priredio Radoslav Rotković¹⁸, Peričićevo fototipsko izdanje Beogradskoga rukopisa¹⁹, izdanje Švandterijeve verzije koju je priredio

¹⁶ *Monumenta Montenegrina*, knjiga IV, tom I, Arhiepiskopija barska, Istorijski institut Crne Gore, Podgorica, 2001, str. 198.

¹⁷ Danilo Radojević, „Neistoriska paradoksiranja o Dukljaninu“, *Kritika*, br. 6, Zagreb, 1969, str. 370–377; Danilo Radojević, „Smisao sporova nekih istoričara oko izvora za staru crnogorsku istoriju“, *Ars*, br. 1, Cetinje, 1987, str. 41–46; Danilo Radojević, „Problemi izučavanja *Kraljevstva Slavena*“, u knjizi: *Crnogorci na limesu*, Crnogorski centar Međunarodnog P.E.N.-a, Podgorica, 1999, str. 7–19; Danilo Radojević, „Zapis na marginama *Kraljevstva Slavena*, u knjizi: *Opet crnogorske teme*, DANU, Podgorica, 2009, str. 108–115.

¹⁸ Radoslav Rotković, *Najstarija crnogorska država. Kraljevina Vojislavljevića XI–XII vijeka*, Print, Podgorica, 1999.

¹⁹ *Ljetopis Popa Dukljanina. Sclavorum regnum Grgura Barskog*, faksimil tekst sa prijevodom, Conteco, Bar, 1999.

Vojislav D. Nikčević²⁰, fototipsko izdanje Vatikanskoga rukopisa *Praesbiteri Diocleatis Regnum Slavorum* Matice crnogorske²¹ ili nekoliko izdanja Mužičeve knjige *Hrvatska kronika*.²² Kako smo pokazali, čak i autoritete poput Račkog, Jirečeka, Šišića, Mošina ili Banaševića, Živković oglašava romantičarima i sanjarima jer se njihove precizne analize niti jednom jedinom tačkom ne mogu poklopiti s njegovim pseudoistoriografskim konstrukcijama.

Ipak, bilo bi nepravедno ne pomenuti Živkovićevu nesumnjivu upućenost u materiju. Onđe će u tekstu ne traži navodne izvore iz XII i XIII vijeka, ne pravi paralele s češkim i poljskim ambijen-
tom, u lakunama ne pronalazi Rudgera i ne juri za političkim ambicijama Pavla Šubića, Živković pokazuje nerv pasioniranoga istraživača i poznavaoca srednjega vijeka. Nema sumnje da su pojedini djelovi njegova komentara drugoga i trećega dijela *Ljetopisa*, pogotovo kad je riječ o analizi latinske sintakse koja otkriva slovenski predložak ili opovrgavanju krutih Šišićevih stavova da su Lokrumske povelje falsifikat, vrijedan pomak u istraživanjima naše srednjovjekovne hronike. Ostaje stoga žal što se autor upustio u bespredmetno dokazivanje ni na čemu zasnovanih hipoteza i u cjelini obesmislio svoj istraživački napor. Takođe, otkriće svjedočanstva o barskome arhiepiskopu kojeg ne bilježe drugi izvori nesporno je od velikoga značaja za povijest barske arhiepiskopije i crnogorsku srednjovjekovnu istoriju

²⁰ *Monumenta Montenegrina*, knjiga X, Dukljanski prezviter, *Kraljevstvo Slovena*, pripremio i predgovor napisao Vojislav D. Nikčević, Podgorica, 2003.

²¹ *Praesbiteri Diocleatis Regnum Slavorum*, pripremili Branko Banjević & Marko Špadijer & Danka Barović, Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske & Matica crnogorska, Zagreb – Cetinje, 2003.

²² *Hrvatska kronika 547.–1089*, priredio Ivan Mužić, Matica hrvatska Split, Split, 1998.

uopšte. No, da je Živković svoja istraživanja usmjerio u drugome pravcu, bez senzacionalističkih intencija, sigurni smo da bi i rezultati potrage za zagonetnim arhiepiskopom Rudgerom bili plodotvorniji. Budući da je pismo pape Bonifacija VIII izričit dokaz da je nakon smrti arhiepiskopa Mihaila za arhiepiskopa izabran i potvrđen episkop Martin, Živković je Rudgerov boravak u Baru morao tražiti prije Mihailova pontifikala. Fragment jednoga pisma pape Martina IV iz 1283. godine, koji je objavio Farlati, mogao je Živkoviću poslužiti kao pouzdaniji trag od svih njegovih domišljanja. Donosimo odlomak u prijevodu Bogeskog: „–Pošto je Barska crkva, zbog smrti b. m. T, arhiepiskopa, odavno ostala bez Pastora, u različitim prilikama sukcesivno su birane različite ličnosti, mnogostruko hvaljene, i, napokon, nekima koji su bili ovako izabrani prije saglasnosti, kako bi zadržali ovu beneficiju što stupaju na put vječnosti, a drugima koji su s pravom odbijeni, Kapitul navedene crkve želeći da se izbor ostvari preko kompromisa etc. –, slijedio je – od onih koji su birani putem kompromisa, Mihailo, tada Kotorski kanonik, postavljen za arhiepiskopa, želeći da olakša teret starješinstva, svojim pravom očitovao je u rukama Arbanškog episkopa. – “²³ Možda bi upravo Rudger mogao biti jedna od pomenutih „mnogo hvaljenih“ ličnosti koje su tokom interregnuma birani, ali ne i od pontifeksa potvrđeni za arhiepiskopa barskog, čime bi se moglo objasniti i ćutanje vatikanskih izvora o njemu, kao i to što se u svim ostalim dokumentima koje je Živković pronašao Rudger pominje samo kao „episkop Bosne“.²⁴

²³ *Monumenta Montenegrina*, knjiga IV, tom I, Arhiepiskopija barska, Istorijski institut Crne Gore, Podgorica, 2001, str. 176.

²⁴ Tibor Živković & Dragana Kunčer, „Roger - The Forgotten Archbishop of Bar“, *Istorijski časopis*, br. 56, Istorijski institut SANU, Beograd, 2008, str. 193–194.

U zaključku svojeg komentara *Ljetopisa* Živković iznosi ironičan sud: „Iako historičari danas znaju da je istorija konstrukcija, dakle subjektivno viđenje prošlosti, GRS ovo saznanje uzdiže na jedan daleko viši stepen. Istorija nije samo konstrukcija prošlosti zasnovana na drugačijem tumačenju činjenica na osnovu kojih pisac stvara i uobličava svoje delo, već može da bude i **apsolutna konstrukcija** zasnovana na pabirčenju podataka prikupljenih iz najraznovrsnijih vrela uklopljenih u željenu projekciju pisca.“ Sa svom svojom zbrkom Živkovićeva pseudoistorijska konstrukcija ipak je na nižem nivou vjerodostojnosti čak i od samoga *Ljetopisa* jer za razliku od Dukljanina koji djelo piše na osnovu kakvih-takvih izvora, Živković svoj komentar zasniva isključivo na vlastitim pretpostavkama, domišljenim aktima, retuširanim odlomcima, učitanim paralelama i sl. s očitom namjerom da od nepoznatog barskog arhiepiskopa posthumno napravi pisca, a srpskoj historiografiji poslovično nezgodni spis, pripíše političkim intencijama hrvatskoga bana.

Bibliografija

– Banašević, Nikola: *Ljetopis Popa Dukljanina i narodna predanja*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1970.

– Bogdanović, Dimitrije: *Istorija stare srpske književnosti*, Beograd, 1980.

– *Gesta regum Sclavorum*, kritičko izdanje i prevod, priredila i prevela Dragana Kunčer, Istorijski institut & Manastir Ostrog, Beograd, 2009.

– *Gesta regum Sclavorum*, tom II, Komentar, Tibor Živković, Istorijski institut & Manastir Ostrog, Beograd, 2009.

– *Hrvatska kronika 547–1089*, priredio Ivan Mužić, Matica hrvatska Split, Split, 1998.

– Janković, Đorđe: *Srpsko Pomorje od 7. do 10. stoleća*, Srpsko

arheološko društvo, Beograd, 2007.

– Jireček, Konstantin: *Istorija Srba*, knjiga I, Politička istorija: do 1537, preveo Jovan Radonić, Naučna knjiga, Beograd, 1951.

– Jovović, Ivan: *Iz prošlosti Dukljansko-barske nadbiskupije*, Nadbiskupski ordinarijat Bar, Bar, 2005.

– *Letopis Popa Dukljanina*, uredio Ferdo Šišić, SKA, Beograd – Zagreb, 1928.

– *Ljetopis Popa Dukljanina. Sclavorum regnum Grgura Barskog*, faksimil tekst sa prijevodom, Conteco, Bar, 1999.

– *Monumenta Montenegrina*, knjiga IV, tom I, Arhiepiskopija barska, Istorijski institut Crne Gore, Podgorica, 2001.

– *Monumenta Montenegrina*, knjiga X, Dukljanski previter, *Kraljevstvo Slovena*, pripremio i predgovor napisao Vojislav D. Nikčević, Podgorica, 2003.

– Mužić, Ivan: *Hrvatska kronika u Ljetopisu Popa Dukljanina*, Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 2011.

– Παπαγεωργίου, Αγγελική: *Το Χρονικό του ιερέα της Διοκλειας*, Έκδόσεις Αρμός, Αθήνα, 2012.

– Peričić, Eduard: *Sclavorum regnum Grgura Barskog - Ljetopis popa Dukljanina*, Conteco, Bar 1998.

– *Praesbiteri Diocleatis Regnum Slavorum*, pripremili Branko Banjević & Marko Špadijer & Danka Barović, Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske & Matica crnogorska, Zagreb – Cetinje, 2003.

– Radojević, Danilo: „Neistoriska paradoksanja o Dukljaninu“, *Kritika*, br. 6, Zagreb, 1969.

– Radojević, Danilo: „Problemi izučavanja *Kraljevstva Slavena*“, u knjizi: *Crnogorci na limesu*, Crnogorski centar Međunarodnog P.E.N-a, Podgorica, 1999.

– Radojević, Danilo: „Smisao sporova nekih istoričara oko izvora za staru crnogorsku istoriju“, *Ars*, br. 1, Cetinje, 1987.

– Radojević, Danilo: „Zapis na marginama *Kraljevstva Slavena*, u knjizi: *Opet crnogorske teme*, DANU, Podgorica, 2009.

– Radojičić, Đorđe Sp.: *Razvojni luk stare srpske književnosti*, Novi Sad, 1962.

– Rotković, Radoslav: *Najstarija crnogorska država. Kraljevina Vojislavljevića XI–XII vijeka*, Print, Podgorica, 1999.

– Živković, Tibor & Kunčer, Dragana: „Roger – The Forgotten Archbishop of Bar“, *Istorijski časopis*, br. 56, Istorijski institut SANU, Beograd, 2008.